

ابزارهای ترغیب جوانان در التزام عملی به دین

فاطمه قرجه لو^۱

چکیده

سرمایه‌ی، هر جامعه‌ای نیروی انسانی آن جامعه است مهم‌ترین نیروی انسانی هر جامعه‌ای را نسل جوانان تشکیل می‌دهد. در دنیای کنونی، موضوع جوانان ارزش اهمیت والایی دارد. استعدادهایی که در جسم جان جوانان نهفته است و شرایط مساعدی که برای تکامل و تعالی در نهاد آنان وجود دارد. اگر به درستی مورد استفاده قرار گیرد می‌تواند پایه اساسی سعادت نسل جوان برای تمام دوران عمر باشد. از راه‌های مهم تربیت سالم، آشنایی جوانان با آموزه‌های دینی و بایدها و نبایدهاست که در مسیر رشد آنها اهمیت به سزایی دارد. در این مقاله ابزارهای ترغیب جوانان به التزام عملی آنها در دین و... را باروش توصیفی - کتابخانه‌ای مورد بررسی قرار دادیم. هدف این مقاله باتوجه به حساس بودن دوره‌ی جوانی و اهمیت آشنایی جوانان با دین، فتح قلعه‌های پرفرازونشیب راه موفقیت، بالتزام عملی جوانان به دین است. در پایان نتایجی که به دست آمده است حاکی از وظایف خطیر مبلغان در التزام عملی جوانان به دین است که باید از ابزارهای حقیقی و مجازی که به‌روز هستند و در این عصر بکار گرفته می‌شوند؛ مانند فضای مجازی و رسانه، هنر و... در این راه استفاده کنند و برای التزام آنها به دین از هیچ تلاشی کوتاهی نکنند؛ چراکه آینده‌ی کشور به دست جوانان است.

واژگان کلیدی: ابزار، جوانان، دین، تربیت، سرمایه

مقدمه

یکی از بزرگ‌ترین سرمایه‌های، هر جامعه‌ای نیروی انسانی آن جامعه است و مهم‌ترین نیروی انسانی هر جامعه‌ای را نسل جوانان تشکیل می‌دهد. نعمت جوانی از بزرگ‌ترین نعمت‌های الهی یعنی صحت و سلامت است. در دنیای کنونی، موضوع جوانان ارزش و اهمیت آنان زبانزد تمام اقوام بشری است.

^۱ طلبه سطح ۲ حوزه علمیه الزهرا (سلام الله علیها) ftmegh97@gmail.com

استعدادهایی که در جسم و جان جوانان نهفته است و شرایط مساعدی که برای تکامل و تعالی در نهاد آنان وجود دارد. اگر به درستی مورد استفاده قرار گیرد می‌تواند پایه اساسی سعادت نسل جوان برای تمام دوران عمر باشد.

عمل به مقررات و قوانین دین، انسان را به سعادت حقیقی می‌رساند و نمی‌توان باور کرد که کسی یک عمر زندگی کند که فکرأ و ایمانأ الهی باشد؛ ولی عملاً مادی باشد. عاقبت یکی از دو طرف غالب می‌شود.

جوانی که علاقه و شور حسینی او را به یک راه درست و راه مجاهدت می‌کشاند؛ ولی در اعمال عبادی ضعیف است ابزارهایی که این جوان را بتواند به اعمال عبادی و اجتناب از گناهان ترغیب کند عواملی مانند زنده نگه داشتن مسجد، دوری از محیط فاسد، پرورش سجایای اخلاقی، خودشناسی، فضای مجازی و رسانه و... است.

می‌توان با نگاهی به تحولات پر از فراز و نشیب تاریخ ادیان از حضور تأثیرگذار جوانان در تمام عرصه هارا فهمید و این که در دنیای کنونی جوانان بیشتر دچار سردرگمی در دین می‌شوند و از دین می‌گریزند لذا موضوع این تحقیق را به ابزارهای ترغیب جوانان در التزام عملی به دین اختصاص دادم تا قدمی در این رابطه برداشته باشم با این عنوان تحقیقی یافت نشد؛ ولی تحقیق‌های مرتبط با این عنوان که به رشته‌ی تحریر درآمده‌اند عبارتند از:

۱_ کتاب فلسفی جوان از نظر عقل و احساس در دو جلد نوشته محمدتقی فلسفی، باتکیه بر آیات و روایات به مسائل جوانان پرداخته و قابل فهم برای تمام طبقات مردم به‌ویژه نسل جوان می‌باشد.

۲_ مقاله‌ی راهکارهای جذب جوانان به دین نوشته‌ی علیرضا انصاری که به آشنایی جوانان با آموزه‌های دینی و بایدها و نبایدها پرداخته است.

۳_ پایان‌نامه بررسی گرایش جوانان به دین باتکیه بر آیات و روایات نوشته عفت علیرضا زاده یزدی که در این پایان‌نامه به جذب و دفع جوانان نسبت به دین اسلام پرداخته است.

اما ما در این مقاله سعی داریم ابزارهای ترغیب جوانان به التزام عملی آنها در دین را مورد بررسی قرار دهیم. با توجه به حساس بودن دوره‌ی جوانی و اهمیت آشنایی جوانان با دین، اندیشیدم که فتح قله‌های پرفرازونشیب راه موفقیت بالتزام عملی جوانان به دین امکان‌پذیر است. زیرا استعدادهایی که در جسم و جان جوانان قرار گرفته اگر به درستی مورد استفاده قرار گیرد می‌تواند پایه و اساس رسیدن آنان به سعادت حقیقی شود.

۱. مفهوم شناسی

در این بخش از مقاله به مفهوم شناسی لغوی و اصطلاحی جوان، دین، و تربیت می‌پردازیم.

۱-۱_ مفهوم شناسی جوان

جوان و جوانی در لغت به معنای حد میانه‌ی عمر طبیعی می‌باشد و سن نشاط و بالندگی و رشد فکری است.^۲

و در معنای اصطلاحی گفته شده جوانی، دوران قبل از پیری میان‌سالی است که دوران تلاش و کار، عرصه خستگی‌ناپذیر، درخشندگی و سازندگی می‌باشد و همچنین جوان قلب تپنده‌ی زندگی اجتماعی، یاری‌رسان دین خداوند در طول تاریخ، و یاور ولایت و رهبر و گوش شنوا برای پیام وحی و معارف بلند الهی می‌باشد.^۳

۱-۲_ مفهوم شناسی دین

دین در لغت به معنای اطاعت،^۴ پرستش و پاداش است.

و در اصطلاح دین عبارت است از یک سلسله معارف علمی که معارف عملی را به دنبال دارد و همچنین دین عبارت است راهی که انسان در زندگی دنیا، چاره‌ای جز پیمودن آن ندارد.^۵

۱-۳_ مفهوم شناسی تربیت

واژه‌ی تربیت از ریشه «رب» به معنای مالک و سرپرست^۶ یا «ربو» به معنای زیادت، رشد، نمو و نگهداری آمده است.^۷

و در اصطلاح به معنای پرورش جسمی روحی و معنوی است. راغب اصفهانی در مفردات می‌نویسد: رب در اصل تربیت به معنای ایجاد چیزی به صورت تدریجی گام‌به‌گام است تا آن چیز به کمال برسد.^۸

جایگاه جوان در اسلام

۲. عمید، فرهنگ عمید، ص ۴۹۸

۳. مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۴۶

۴. قرشی، قاموس قران، ج ۳، ص ۳۸۰

۵. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ج ۱، ص ۳۲۳

۶. طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۳۴۲

۷. همان، ج ۸، ص ۱۳۴

۸. قمی، فرهنگ واژگان قران کریم، واژه رب، ص ۹۳

۹. ابن منظور، لسان العرب، ماده ربو

۱۰. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، واژه رب، ص ۳۳۶

جوانان، سرمایه‌های عظیم یک جامعه، آینده‌سازان نظام و افتخارآفرین مردم‌اند. جامعه‌شناسان معتقدند جامعه‌ای سالم است که جوانانی سالم داشته باشد. یکی از بزرگ‌ترین سرمایه‌های، هر جامعه‌ای نیروی انسانی آن جامعه است.

و مهم‌ترین نیروی انسانی هر جامعه‌ای را نسل جوانان تشکیل می‌دهد. نعمت جوانی از بزرگ‌ترین نعمت‌های الهی یعنی صحت و سلامت است. در دنیای کنونی موضوع جوانان ارزش و اهمیت آنان زبانزد تمام اقوام بشری است.

استعدادهایی که در جسم و جان جوانان نهفته است و شرایط مساعدی که برای تکامل و تعالی در نهاد آنان وجود دارد. اگر به‌درستی مورد استفاده قرار گیرد می‌تواند پایه اساسی سعادت نسل جوان برای تمام دوران عمر باشد.^{۱۱}

عمل به مقررات و قوانین دین، انسان را به سعادت حقیقی می‌رساند و نمی‌توان باور کرد که کسی یک‌عمر زندگی کند که فکراً و ایماناً الهی باشد؛ ولی عملاً مادی باشد سرانجام یکی از دوطرف غالب می‌شود.^{۱۲}

امام جعفر صادق علیه‌السلام می‌فرماید: تو قبل از هر چیز جوانان را دریاب و خود را به تربیت آنان بگمار و بدان که آنها به هر خیر و صلاحی مسلماً از دیگران پیش‌تازتر هستند.^{۱۳}

توجه ویژه به نسل جوان و نوجوان است که فردای کشور را آنها تشکیل می‌دهند. البته از دیگر قشرها هم نباید غفلت کنیم؛ قشرهایی مانند اهل فکر، صاحبان فکر، صاحبان نظر، عالمان، دانشمندان، هنرمندان، نویسندگان، شاعران؛ برای همه می‌بایست خوراک فکری داشته باشیم و همچنین آمادگی داشته باشیم.

ولی مهم‌تر از همه، قشر جوان و نوجوان است؛ فردای کشور برای آنها است، در اختیار آنها است؛ ایمانشان باید محکم باشد، ذهنشان باید خالی از شبهه باشد.

ابزارهای ترغیب جوانان به التزام عملی به دین، بسیار مهم است. گاهی اوقات جوانی داریم که حماسه و علاقه و شور حسینی او را به یک راه درست مانند راه مجاهدت می‌کشاند، اما در اعمال عبادی ضعیف است. اعمال عبادی اهمیت بسیاری دارد. نماز از همه‌ی اعمال بالاتر است فلاح و رستگاری است. مثلاً از نماز گاهی اوقات غفلت می‌کند برای اینکه چیزی بتواند این جوان را به اعمال عبادی و اجتناب از گناهان تشویق کند، عوامل و ابزارها و جاذبه‌هایی وجود دارد که یکی از این جاذبه‌ها مسجد و هیئت است که بسیار مهم به شمار می‌آیند. آباد کردن مساجد، زنده

^{۱۱}. فلسفی، جوان از نظر عقل و احساس، ج ۱، ص ۹۳

^{۱۲}. مطهری، علل گرایش به مادیگری، ج ۱، ص ۱۷۲

^{۱۳}. کلینی، روضه الکافی، ج ۸، ص ۹۳

نگه‌داشتن مساجد، یکی از کارهای واجب است. البته ما در سطح کشور نسبت به جمعیت، مساجد کمی داریم و بعضی یا شاید بسیاری از این مساجد معمور نیست، آباد نیست. حداکثر این است که وقت نماز باز می‌کنند، نماز آنجا خوانده می‌شود، بعد در مسجد بسته می‌شود. مسجد می‌بایست محل رفت‌وآمد دائمی مردم باشد.

از موعظه هم نباید غفلت شود گاهی چیزهایی را می‌دانیم؛ اما گاهی در شنیدن، اثری هست که در دانستن نیست؛ باید بشنویم و از مواعظ حسنه بهره ببریم. اینها از مواردی بود که به‌عنوان موارد کاربردی در این جا ذکر کردیم.^{۱۴}

آغاز تربیت دینی

مکتب اسمانی اسلام به این پرسش پاسخ صریح داده و اولین تمایلی که به طور قاطع آن را در راه تربیت دینی نسل جوان قرار می‌دهد خواش فطری مذهب است. اسلام به تمام تمایلات طبیعی جوانان توجه دارد و هریک را در جای خود با اندازه‌گیری صحیح ارضا می‌کند؛ ولی احیای خواش مذهب را بر سایر خواش‌ها مقدم نهاده و برنامه‌های تربیتی خود را ارضای تمایلات فطری و وجدان اخلاقی معرفی می‌کند.

اسلام با پرورش ایمان و اخلاق در دوران بلوغ جوانان خداپرست و با فضیلت به بار می‌آورد و به آنان شخصیت انسانی و معنوی می‌بخشد و انهار برای یک زندگی پاک و همراه باایمان الهی و سجایای اخلاقی آماده می‌کند.^{۱۵}

برای آنکه تعالیم دینی در وجود جوانان اثر عمیق بگذارد و روح آنها با آموزش‌های مذهبی پرورش یابد لازم از اولین فرصت استفاده شود و در موقعی که احساسات مذهبی در نهاد آنها بیدار می‌شود تعالیم دینی آغاز شود.

جوانانی که از اول باایمان به خداوند پرورش یافته‌اند و تمایلات مذهبی خود را با فراگرفتن آیین الهی و با به‌کارستن آن ارضا کنند در مشکلات زندگی خود را نمی‌بازند و با استفاده از نیروی ایمان بر هر مشکلی پیروز می‌شوند.^{۱۶}

۲. ابزارهای حقیقی ترغیب جوانان

۲-۱_ خودشناسی

^{۱۴} . بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار مبلغین و طلاب حوزه ی علمیه سراسر کشور ۲/۴/۱۴۰۲

^{۱۵} . فلسفی، جوان از نظر عقل و احساس، ج ۱، ص ۲۶۰

^{۱۶} . همان، ج ۱، ص ۲۶۵

۳. ابزارهای مجازی ترغیب جوانان

۳-۱_ فضای مجازی و رسانه

بیشترین کاربران و مخاطبان اینترنت را نوجوانان و جوانان تشکیل داده و آنها بخشی از اوقات روزانه خویش را به این محیط اختصاص می‌دهند. باتوجه به اینکه آنها در مرحله‌ای از زندگی خویش به سر می‌برند که بیش از سایر اقشار در معرض تأثیرپذیری فرهنگی قرار دارند و عمدتاً نیز از استفاده‌کنندگان این پدیده هستند، این ارتباط می‌تواند در نگاهی مثبت، زمینه تعالی و افزایش آگاهی‌ها و نیز رشد مهارت‌های مختلف آنها را فراهم سازد و در نگاه منفی نیز زمینه‌ساز فساد، انحراف و در نهایت سقوط آنها گردد؛ بنابراین اینترنت از یک‌طرف این امکان را برای نوجوان و جوان ایجاد می‌کند، تا تحول و دگرگونی مثبت و اساسی در ساختار هویت و شخصیت او ایجاد شود و او را در مسیر کمال و دانایی و ارزش‌مداری سوق دهد و از سوی دیگر هم می‌تواند او را درگیر گروه‌ها و افراد ناهنجار و ضدارزش و ضد دین که به‌وفور در فضای اینترنت حضور فعال دارند، نماید و رفته‌رفته او را از فطرت و هویت اصیل خویش به حضور گسترده و وسیع نوجوانان و جوانان در محیط اینترنت، لازم است در برنامه‌ریزی‌ها و فعالیت‌های هدفمند در حوزه فناوری ارتباطی، به‌ویژه فضای سایبر و مجازی، جایگاه و نگاه ویژه‌ای نسبت به آن داشته باشیم.

باتوجه به اینکه در حال حاضر نگرش فرهنگی و اجتماعی سیاسی کاربران بیش‌تر از دیگر زمینه‌هاست و کارکرد اقتصادی و تجارت الکترونیک کمتر از کارکردهای فرهنگی و اجتماعی و سیاسی مدنظر می‌باشد، به همین خاطر به دلیل مهیا بودن شرایط و لوازم کار فرهنگی و دینی در فضای اینترنت، نسبت به دیگر امور زندگی بشری به‌خصوص برای کاربران ایرانی در درجه اول و در مراحل بعدی برای مخاطبان در سایر کشورها، ضروری است.

ابتدا شناختی دقیق از ظرفیت‌ها و پتانسیل محیط اینترنت و فضای مجازی در توسعه فرهنگ دینی صورت پذیرد و در گام بعدی برنامه‌ریزی‌های راهبردی مدون و اصولی و کاربردی برای حضور فعال در فضای اینترنت باهدف نفوذ و تأثیرگذاری مناسب در میان مخاطبان و کاربران مختلف انجام شود و نهایتاً با ایجاد پایگاه‌های ارتباطی و اطلاعاتی با شیوه‌های نوین دور ساخته و به فردی ناهنجار و منحرف تبدیل نماید.

با توجه به پر مخاطب بودن آن، تعاملی دوسویه، در جهت گسترش تبادل اطلاعات و محتوا و تعاملات اجتماعی و فرهنگی به وجود آید. در این راستا باهدف فراهم‌سازی زمینه حضور گسترده مبلغان حوزه فرهنگ دینی در محیط سایبر و فضای مجازی، سعی شده است بسترهایی را که ظرفیت و توان ایجاد جاذبه برای مخاطبان و کاربران را در این محیط دارند از طریق برقراری ارتباط تعاملی و دوسویه با کاربران، با در نظر داشتن نوع سلیقه و علائق آنها فراهم آورد، تا ضمن بهره‌مندی از مفاهیم و آموزه‌های دینی، در نهایت، زمینه علاقه‌ی آنان به‌سوی دین‌مداری، انجام اعمال عبادی، مساجد و نمازخانه‌ها در فضای پیچیده و گسترده مجازی و اینترنت فراهم گردد.

میزان علاقه و جذابیت محیط سایبر و فضای مجازی، برای نوجوانان و جوانان می‌طلبد تا از این زمینه و بستر بسیار مناسب برای ترویج اهداف دینی به نحو مطلوب و بهینه استفاده نماییم.

در نتیجه باتوجه به حضور گسترده و وسیع نوجوانان و جوانان در محیط اینترنت لازم است در برنامه‌ریزی‌ها و فعالیت‌های هدفمند در حوزه فناوری و ارتباطی به‌ویژه فضای مجازی جایگاه و نگاه ویژه‌ای نسبت به آن داشت مدیران و متولیان وبگاه‌ها و درگاه‌های مجازی نیز تلاش خود را به کار گیرند تا با بهره‌گیری از قالب‌های هنری و گرافیکی نهایت جذابیت بخشی را در فضای مجازی به اجرا درآورند چرا که این محیط بیشترین جذابیت را برای جوانان و نوجوانان دارد و آنها بیشترین تأثیرپذیری را از این فضا دارند.

ایجاد جامعه‌ای سالم برای فردا داشتن نگاهی ویژه به نوجوانان و جوانان امروز است شنایی این قشر با مبانی دینی و معرفت‌شناسی در فضای مجازی با محتوای غنی دینی و مناسب آنها را در برابر فرهنگ بیگانه مقاوم خواهد ساخت در غیر این صورت بی‌توجهی به نسل جوان و فراهم‌نکردن زمینه‌ها و بسترهای فعالیت مفید و مثبت آنان در فضای مجازی موجب نتایج منفی و ویران‌کننده خواهیم شد.

به‌عنوان مثال در گذشته و در نبود فضای مجازی دسترسی افراد به سخنرانی‌ها و کتاب‌های علمای دین که در شهرهای دور ساکن بودند با هزینه‌های زیاد و با سختی همراه بود و بسیاری از آنها به دست مخاطب نمی‌رسید؛ اما امروزه مبلغین دین با صرف هزینه و زمان اندک قادر به انتشار فیلم و صوت محتوای سخنرانی‌ها و جلسات عالمان و استادان دین هستند و تهیه و توضیح هم‌زمان بدون وقفه بر خط بدون صرف هزینه حمل‌ونقل مطبوعات و نشریات برای کاربران در فضای مجازی نیز امکان‌پذیر می‌باشد.^{۲۷}

از آنجاکه تحول و گسترش فضای مجازی و رسانه‌های جدید، رشد و سرعت بیشتری پیدا کرده اند و انواع جدیدی از پدیده‌های مذهبی در عصر کنونی مواجه هستیم، امکان آینده پژوهی دین و فضای مجازی سخت و پیچیده تر شده است.

اکنون در عصر اینترنت و گسترش فضای مجازی، همه شبهه‌ها و رویکرد‌ها و اندیشه‌های انباشته شده تاریخ درباره اسلام همراه با شیطان پرستی و هیچ پرستی، همه پرستی در حال عرضه است. یعنی انسان با سواد دینی سنتی، به جهانی وارد می‌شود که شبهه‌های هزار ساله و هزاران فرقه هم‌زمان به او عرضه می‌شود. بدون آنکه از ابزار و لوازم کافی برای رفع شبهات برخوردار باشد. این پدیده می‌تواند فرصتی برای تفکر، باز اندیشی ژرف و پالایش مناسک، و احساسات و آیین‌ها باشد و به یک نسل از طریق خطر و تهدید کمک می‌کند تا بتوانند با یک تجربه‌ی مطلوب مفهوم دین را شناخته و تعریف کنند. مفهومی که خدشه بردار نباشد و با هر تلنگری از هم پاشیده نشود. در صورتی که این فرآیند مدیریت و جلوگیری نشود ممکن است بزرگترین چالش‌ها و خطرات را در پی داشته باشد.

^{۲۷} موظف رستمی، نقش سایبر و فضای مجازی در جذب نوجوانان و جوانان به مسجد، ص ۲۳۴

پس شناخت و بهره گیری مناسب از این پهنه ارتباطی در معرفی وارائه دین برای احاد مردم علی الخصوص جوانان وحتى در گستره جهانی کاربرد بسیار بالایی دارد.^{۲۸}

نتیجه گیری

وظیفه‌ی ما در قبال قشر جوان بسیار گسترده است و با تأکیدات رهبر معظم انقلاب همراه است که نباید از آن چشم‌پوشی کرد ما باید ساماندهی مساجد و هیئت‌ها بکوشیم و از امکانات به‌روز برای جذب جوانان استفاده کافی را ببریم؛ مانند فضای مجازی که در این عصر جوانان بیشتر اوقات فراغت خود را در فضای مجازی سپری می‌کنند و افراد ضد دین هم در این فضا حضور فعال‌تری نسبت به افراد دین‌دار و مبلغان دینی دارند. ما نباید از این فضا و این امکانات غافل شویم و جبهه را به این افراد واگذار کنیم.

و در دعوت به دین از باب دوستی وارد شویم و در برنامه‌های فرهنگی مساجد از جوانان استفاده کنیم تا مطابق باسلیقه و ذوق آنها باشد.

و همچنین در این راه از هنر هم چشم‌پوشی نکنیم که هنر زبان بین‌المللی است که در قالب فیلم‌های نمایشی، تئاتر، موسیقی و... می‌توان از آنها بهره برد.

اگر از برنامه‌های تربیتی دین اسلام به طور مطلوب و شایسته استفاده شود و آنان را به کمالات خود می‌رساند و همه تمایلات خود را در جای صحیح ارضا می‌کند

خودشناسی یکی بهترین ابزارهای تربیت‌پذیری در جوانان محسوب می‌شود اگر به بهترین شکل در آنها تقویت شود جوان برنامه‌های تربیتی را با آغوش باز استقبال می‌کند خودسری و استبداد رأی را ترک می‌کند و تعلیم‌های مربیان را در علاقه‌مندی و صمیمیت بکار می‌گیرد. این ابزارها ابزارهای حقیقی و مجازی در ترغیب جوانان و التزام عملی آنها به دین بودند که اشاره کردیم.

استعدادهایی که در جسم و جان جوانان نهفته است و شرایط مساعدی که برای تکامل و تعالی در نهاد آنان وجود دارد. اگر به‌درستی مورد استفاده قرار گیرد می‌تواند پایه اساسی سعادت نسل جوان برای تمام دوران عمر باشد

با نگاه به تحولات پر از فراز و نشیب تاریخ ادیان از حضور تأثیرگذار جوانان در تمام عرصه‌ها دانسته می‌شود در دنیای کنونی جوانان بیشتر دچار سردرگمی در دین می‌شوند و از دین می‌گریزند؛ لذا امید است برای ترغیب

^{۲۸}. بیچرانلو- حاج محمدی، تعامل دین و رسانه در فضای نوین رسانه، ص ۶۸

جوانان به التزام عملی آنها به دین از ابزارهای به روز دنیا که بیشتر در دسترس جوانان قرار گرفته و مورد استفاده روزانه‌ی آنان است بهره گرفته و شناسانده شود.

منابع

۱. ابن منظور، محمد بن مكرم بن علی، لسان العرب، دار صادر، بیروت
۲. بیچرانلو- حاج محمدی، عبدالله- علی، تعامل دین و رسانه در فضای نوین رسانه ای، قم، صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران اداره کل پژوهش های اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۴ ه ش
۳. خمینی، سید روح الله، صحیفه امام، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، چاپ پنجم، ۱۳۸۹ ه ش
۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، دفتر نشرالکتاب، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ه ق
۵. طباطبائی، سید محمد حسین، ترجمه المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، ۱۳۷۴ ه ش
۶. عمید، حسن، فرهنگ نامه فارسی عمید، امیر کبیر، چاپ ششم، ۱۳۷۵ ه ش
۷. فلسفی، محمد تقی، جوان از نظر عقل و احساس، موسسه فرهنگی اسلامی شبکه الامین الحسنین (ع)، چاپ نهم، ۱۳۸۸ ه ش
۸. قرشی، سید علی اکبر، قاموس القرآن، تهران، دارالکتاب الاسلامیه، ۱۳۷۱ ه ش
۹. قمی، شیخ عباس، فرهنگ واژگان قران کریم، ترجمه غلامحسین انصاری، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل ۱۳۹۵ ه ش
۱۰. کلینی، روضه الکافی، تهران، دارالمکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۶۲ ه ش
۱۱. مطهری، مرتضی، علل گرایش به مادیگری، صدرا، چاپ سی و هشتم، ۱۳۹۲ ه ش
۱۲. مطهری، مرتضی، انسان کامل، صدرا، چاپ شصتم، ۱۳۹۳ ه ش
۱۳. مطهری، مرتضی، نهضت حسینی، بینش مطهر، چاپ اول، ۱۴۰۰ ه ش

۱۵. موظف رستمی، محمدعلی، نقش سایبر و فضای مجازی در نوجوانان و جوانان به دین، نشریه مطالعات و پژوهش های مرکز رسیدگی به امور مساجد، ۱۳۹۲ه ش

۱۶. موظف رستمی، محمدعلی، مسجد و جوان ۳. آسیب شناسی رابطه دوسویه نسل جوان با مسجد، چاپ دوم، ۱۳۹۷ه ش

۱۷. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم، موسسه علمی فرهنگی دارلحدیث، ۱۳۸۶ه ش

۱۸. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، بیروت، موسسه الوفاء

۱۸. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار مبلین و طلاب حوزه های علمیه سراسر کشور

۱۹. کیا، علی اصغروهانیه نقدی، نقش پایگاه های اطلاع رسانی اینترنتی بر تقویت دینداری از نگاه دانشجویان، فصلنامه علوم خبری شماره ۱۵